

УДК 37.011.3-051.015.31

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.43>

С. В. Сиваш

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

А. Ф. Курінна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

Л. О. Суценко

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ

Статтю присвячено питанню опанування майбутніми педагогами закладів дошкільної освіти відповідного рівня мовленнєвої культури, адже культура мовлення є обов'язковим складником загальної культури людини, невід'ємним елементом педагогічної майстерності вихователя.

Вихователь (педагог, учитель) є провідником, помічником у становленні особистості дитини (системи знань, уявлень), формуванні потреб, рис характеру, інтересів тощо). Культура мовлення вихованців залежить від культури мовлення вихователя, оскільки одним із найважливіших аспектів роботи з дітьми є якість мовлення педагога. Діти вчать, наслідуючи дорослих, батьків, вихователів, тому внутрішні механізми мовлення дитини формуються під впливом мовлення оточення. Вихователь (майбутній вихователь) має бути невичерпним джерелом потенційних можливостей та досвіду, такий педагог повинен мати високий рівень емпатії, щоб відчувати, почути та зрозуміти того, кому потрібна допомога, хто поруч із ним. Сучасний вихователь повинен постійно самовдосконалюватися, працювати над собою, збагачувати себе як інтелектуально, професійно, так і духовно. Саме тому мовлення, яке є інструментом професійної діяльності майбутнього вихователя, є складником його педагогічної майстерності.

Сьогодні висуваються високі вимоги до мовлення педагогів закладу дошкільної освіти, саме тому в контексті підвищення якості дошкільної освіти розглядається і проблема підвищення якості та культури мовлення вихователів та майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, адже показником їх професійної підготовки є володіння зразковим мовленням. Громадянським і моральним обов'язком кожного майбутнього вихователя є самовиховання та вдосконалення свого мовлення, оскільки вихователь, урахувавши специфіку педагогічної діяльності, стає прикладом для наслідування, тому потрібно досконало опанувати ті мовленнєві навички, які потім він передасть своїм вихованцям.

У статті обґрунтовано теоретичні основи формування культури мовлення майбутніх вихователів, визначено основні чинники впливу на формування мовленнєвої культури майбутніх педагогів, сформульовано вимоги до мовлення майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти; визначено основні шляхи вдосконалення культури мовлення вихователів та майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: культура мовлення, мовленнєве спілкування, педагоги, вихователі, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, професійні якості, педагогічна майстерність.

Постановка проблеми. Із розвитком інформаційного суспільства, потужного інформаційного простору, яке, з одного боку, полегшило спілкування у світі, дало безліч можливостей та, безумовно, покращило взаємопізнання, а з іншого – призвело до духовного та емоційного зубожіння, оскільки обмежує живе спілкування, відбувається втрата культурної ідентичності, моральний занепад людського суспільства. Ідеться про нероздільну єдність культури спілкування, враховуючи

моральні цінності суспільства, які закріплюються у психіці людини ще з раннього дитинства.

Так, на сучасному етапі розквіту суспільства культура усного мовлення набуває особливої значущості, адже є основним засобом людського спілкування й елементом загальної культури людини. Особливо актуальне це положення для педагогів та майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, адже саме дорослі прищеплюють культуру та чистоту мовлення з перших років життя дитини.

Отже, дитина повинна чути від дорослого мовлення, яке має бути взірцем, яке би відповідало нормам літературної мови. Тому педагоги, вихователі та майбутні вихователі повинні прагнути до бездоганного володіння літературними нормами української мови.

Безумовно, культура мовлення вихованців залежить від культури мовлення вихователя, оскільки одним із важливих аспектів роботи з дітьми є якість мовлення педагога, адже діти, проводячи багато часу разом, мимоволі наслідують його, переймаючи не тільки інтонацію, правильність побудови речень, логічні наголоси, а й недоліки мовлення дорослого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема чистоти, культури мовлення, її нормативності була в центрі уваги багатьох учених, які досліджували мову та мовлення у таких аспектах: мовна стилістика та культура мови (О. Пентелюк, С. Єрмоленко); культура української мови та усного мовлення (П. Білоусенко, А. Коваль, Н. Сологуб, О. Сербенська); інтерференція в умовах білінгвізму та практична стилістика, культура української мови (К. Крутий, В. Пасинок, Ю. Руденко); складне слововживання та вплив мови на психічний розвиток особистості (С. Куранова, Є. Чак).

У роботах таких дослідників, як В. Артемов, Ф. Бацевич, М. Жовтобрюх, І. Зязюн, В. Кан-Калик, А. Коваль, І. Матвіяс, О. Ожегов, В. Русанівський, В. Сластьонін, В. Шадрікова та ін., висвітлено психологічні та педагогічні аспекти професійного мовлення педагогів. Умови та структура формування комунікативних умінь педагогів були предметом дослідження Ю. Ємельянова, В. Кан-Калика, Г. Ковальова та ін., проблему взаєморозуміння та взаємодію педагогів та дітей вивчали А. Бодальов, О. Вознюк, Ю. Гіппенрейтер, С. Кондратьєв, І. Луценко, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Сластьонін та ін.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад проблеми формування культури мовлення майбутніх вихователів і визначення основних чинників впливу на формування мовленнєвої культури.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та застосування функціональних можливостей рідної мови триває впродовж життя людини, а засвоєння норм літературної мови, вдосконалення культури мовлення є тривалим процесом, що починається з раннього дитинства.

Для дітей дошкільного віку в багатьох випадках критерієм істини стає авторитетне слово вихователя, адже дитячу особистість формує словесно-естетичний рівень спілкування та надання знань, а не лише досконалість методичних прийомів та рівень педагогічної майстерності педагога.

Спираючись на положення Базового компонента дошкільної освіти, зазначимо, що «зміст та

організація освітнього процесу у сфері дошкільної освіти визначаються принципами науковості, системності, активності, природовідповідності, які вимагають від педагога такої організації освітнього процесу, за якої максимально активізується діяльність дитини в пізнанні навколишнього світу, реалізації її творчих задумів та мрій» [2, с. 4]; також визначено основні показники професійної компетентності педагога нової формації, які виявляються у «моральній культурі та володінні креативними освітніми технологіями» [7, с. 6].

Цінними для нашого дослідження є матеріали програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», яка реалізує «ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на визнання пріоритету розвитку дошкільника як особистості, його Я-концепції, емоційної сфери, потреб і мотивів, довільної поведінки. Такий підхід не применшує ролі дорослого в процесі становлення особистості дошкільника, не нівелює значення ефективного освітнього процесу, організованого педагогом. Він лише пропонує освітянам змістити акценти з дорослого (як організатора педагогічного процесу) на дошкільника (як предмет основної турботи), його життєдіяльність, співбуття з дорослим, взаємодію дитини та реального світу» [9, с. 10].

Вищезазначене лише підтверджує те, що вихователь (педагог, учитель) є провідником, помічником у становленні особистості дитини (системи знань, уявлень, формуванні потреб, рис характеру, інтересів тощо). На особливу увагу щодо цього заслуговують погляди І. Зязюна, який зазначав, що педагог, «об'єктивно залишаючись носієм і провідником культури, несе в собі позачасовий чинник, беручи участь у формуванні особистості як синтезу всіх багатств людської культури» [8, с. 11]; «залучаючи дитину до діяльності, вчитель скеровує її на пізнання світу і себе в ньому, дозуючи допомогу, реалізує важливий принцип виховання: «Допоможи мені, щоб я зробив це сам» [8, с. 12].

Отже, вихователь (майбутній вихователь) має бути невичерпним джерелом потенційних можливостей та досвіду, такий педагог повинен мати високий рівень емпатії, щоб відчути, почути та зрозуміти того, кому потрібна допомога, хто поруч із ним. Сучасний вихователь повинен постійно самовдосконалюватися, працювати над собою, збагачувати себе як інтелектуально, професійно, так і духовно. Саме тому мовлення, яке є інструментом професійної діяльності майбутнього вихователя, є складником його педагогічної майстерності. Вправне володіння мовленням та «спеціалізоване спілкування вихователя з дітьми є комунікативним чинником їх мовленнєвого розвитку, основними функціями якого є: входження в контакт із дитиною, залучення її до мовленнєвого спілкування з довіллям; налагодження практичної взаємодії з дітьми; створення оптимального розвивального

мовленнєвого середовища; стимулювання комунікативної активності дітей; підтримка позитивної атмосфери спілкування, орієнтація дитини на правильність її мовленнєвих дій» [3, с. 622].

У сучасних дослідженнях (у довідковій, педагогічній, лінгводидактичній літературі) визначено, що «культура мови – це дотримання усталених норм вимови, слово- та формовживання й побудови фраз. Основи культури мовлення закладаються в сім'ї в дошкільному віці...» [4, с. 118], а культура мовлення розглядається як певна «система знань та навичок, які забезпечують доречне та невимушене використання мови з метою спілкування» [11, с. 212]; як «система ознак та властивостей, що свідчить про комунікативну досконалість мовлення» [6, с. 11]; як «сукупність навичок і знань людини, які забезпечують цілісне і просте застосування мови з метою спілкування» [1, с. 11].

Отже, сьогодні висуюються високі вимоги до мовлення педагогів закладу дошкільної освіти, саме тому в контексті підвищення якості дошкільної освіти розглядається і проблема підвищення якості та культури мовлення вихователів та майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, адже показником їх професійної підготовки є володіння зразковим мовленням. Громадянським і моральним обов'язком кожного майбутнього вихователя є самовиховання та вдосконалення свого мовлення, оскільки вихователь, урахувавши специфіку педагогічної діяльності, стає прикладом для наслідування, тому потрібно досконало опанувати ті мовленнєві навички, які потім він передасть своїм вихованцям.

Дослідники питання культури мовлення педагогів закладів дошкільної освіти та майбутніх вихователів виокремлюють основні чинники, які впливають на формування професійної мовленнєвої культури: загальну освіченість педагогів; національний чинник, який виявляється у рівні усвідомлення національної належності; мовний чинник, який розкривається у грамотності, логічності, правильності, точності мовлення; етичний чинник, що реалізується в умінні володіння мовленнєвим етикетом; комунікативний чинник, що передбачає вміння усвідомлювати обставини мовленнєвої ситуації; професійний чинник, який розкривається через рівень фахових знань, умінь та навичок [10, с. 71].

У численних дослідженнях культури мовлення педагогів та проблеми підвищення її рівня виокремлюють вимоги до мовлення педагогів та компоненти професійного мовлення вихователя, до яких належать: *правильність* (дотримання чинних норм української літературної мови), *точність* (відповідність змісту мовлення та інформації, яку несе текст, точність слововживання), *логічність* (поєднання смислових компонентів мовлення між компонентами та частинами думки.

Саме у період дошкільного дитинства формується уявлення про структурні компоненти зв'язного висловлення та потрібні навички побудови логічно зв'язного тексту), *чистота* (правильна літературна вимова, відсутність порушень лексичних, орфоепічних та інших норм, відсутність невластивих елементів (діалектних слів, жаргонізмів, слів-паразитів тощо). Педагогам закладів дошкільної освіти слід дбати про чистоту свого мовлення, адже вони є постійним прикладом для наслідування, а одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дошкільників є усунення з активного словника дітей нелітературної лексики), *багатство* (уміння використовувати всі мовні засоби для оптимального передання інформації. Багатий лексичний запас самого вихователя сприяє збагаченню словника дитини, формує навички образності мислення, виразності та точності слововживання), *виразність* (дозволяє впливати на уяву, почуття того, хто чує мовлення, створює атмосферу співпереживання, посилює враження від написаного або сказаного), *естетичність* (здатність викликати мовленням естетичне задоволення, чого можна досягти завдяки вправам із риторики), *доцільність* (педагог повинен володіти відчуттям стилю, розуміти вживання таких одиниць мовлення, які будуть відповідати умовам та ситуації спілкування). Вихователі закладу дошкільної освіти націлені на формування у дошкільників культури мовленнєвої поведінки: уміння орієнтуватися у ситуації спілкування, користуватися різноманітними формами мовленнєвого етикету, набувати навичок спілкування тощо.

Мова вихователя закладу дошкільної освіти повинна бути інтонаційно багатою, помірно голосною, дещо в уповільненому спокійному темпі, емоційно насиченою, враховуючи використання невербальних засобів спілкування.

Отже, основними шляхами вдосконалення мовлення вихователів та майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти вважаємо такі: розвиток культури та виразності мовлення, самовдосконалення та самоконтроль; самоналаштування на успіх у всіх ситуаціях мовленнєвого спілкування та оволодіння правильним літературним мовленням; загальний психологічний розвиток особливостей особистості, які є передумовою успішного оволодіння вміннями та навичками мовленнєвого спілкування [5, с. 12].

Висновки і пропозиції. Важливим аспектом мовленнєвої роботи з дошкільниками є якість мовлення педагогів закладів дошкільної освіти, адже діти дошкільного віку, наслідуючи мовлення дорослих, переймають не тільки правильну вимову, інтонацію, точність та логічність висловлення, а й недоліки мовлення, тому культура мовлення вихованців безпосередньо залежить від культури мовлення педагогів. З огляду на це, надзвичайно

важливо формувати культуру та чистоту мовлення педагогів та майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, сподіваючись створити висококультурне мовленнєве середовище для дітей.

Отже, важливим показником професіоналізму педагогів та майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є сформованість культури мовлення, яка повинна відповідати загальним нормам літературної мови, враховуючи аудиторію спілкування (діти, батьки, колеги тощо). Мовлення має бути живим, виразним, позбавленим шкідливої лексики.

Варто зазначити, що в процесі фахової підготовки майбутні вихователі закладів дошкільної освіти набувають професійно важливих якостей, де однією з головних є комунікативність, що передбачає оволодіння навичками успішного спілкування у повсякденних та професійних ситуаціях, формування навичок ділової комунікації, вдосконалення культури професійного мовлення та етикету службової взаємодії.

Список використаної літератури:

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Друге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
5. Калюжна Т.Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації. Київ, 2011. 51 с.
6. Культура української мови : довідник / за ред. В.М. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 301 с.
7. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. 2-е вид., випр. Київ : Світич, 2009. 208 с.
8. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. І. Від народження до трьох років /О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова та ін.; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
10. Савченко Л.Л. Культура мовлення вихователя як засіб професійної діяльності. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/65/part_1/65-1_2019.pdf
11. Чмут Т.К. Шляхи розвитку культури спілкування студентів вищих навчальних закладів : навч. посіб. Київ : Основа, 2002. 380 с.

Syvash S., Kurinna A., Sushchenko L. Speech culture of the future educator as a means of development of professional qualities

The article is devoted to an important issue – the mastery of pedagogues and future educators of preschool educational institutions of the appropriate level of speech culture, because the culture of speech is a essential component of the general culture of a person, an integral element of the pedagogical skills of the educator.

Educator, pedagogue, teacher is the guide, assistant in the formation of the child's personality (knowledge system, ideas, formation of needs, character traits, interests, etc.). The culture of speech of kindergarten pupils depends on the educator's speech culture, since one of the important aspects of working with children is the quality of the educator's speech. So, children learn by imitating adults, parents, educators, therefore the internal mechanisms of the child's speech are formed under the influence of the speech of others. An educator, future educator should be an inexhaustible source of potential and experience, such a pedagogue must have a high level of empathy, in order to feel, hear and understand who needs help, who is next to him. The modern educator must constantly self-improve, work on himself, enrich himself, both intellectually, professionally and spiritually. That is why speech, which is an instrument of professional activity of the future educator, is a component of his pedagogical skills.

Today, high requirements are put forward for the speech of preschool teachers, so it is in the context of improving the quality of preschool education that the problem of improving the quality and speech culture of educators and future educators is also considered, because the indicator of their vocational training is the possession of exemplary speech. The civic and moral duty of each future educator is to self-educate and improve his speech, because, taking into account the specifics of pedagogical activities, the educator becomes a role model, it is therefore necessary to thoroughly master those speech skills that he or she will then pass on to his or her pupils.

The theoretical foundations of the formation of the speech culture of future educators have been substantiated, the main factors that influence the formation of the speech culture of future educators have been identified; requirements for the speech of future educators of preschool educational institutions have been formulated; the main ways to improve the speech culture of educators and future educators of preschool educational institutions have been identified in the article.

Key words: *speech culture, verbal communication, teachers, educators, future educators of preschool educational institutions, professional qualities, pedagogical skills.*